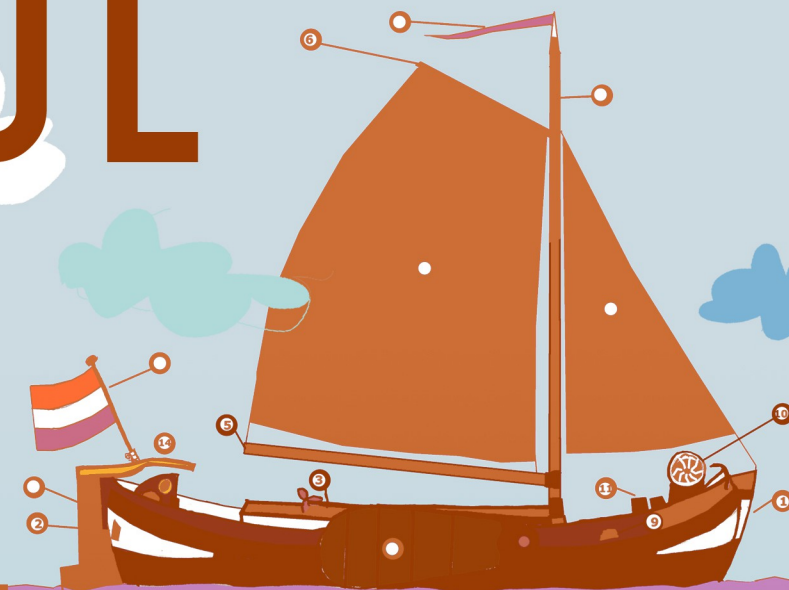

SCHIP **VOL** VERHALEN

DE FAMILIETROUW

Het verhaal van de 'Familietrouw'

Inleiding

Op het plein achter het gebouw van het Veenkoloniaal Museum in Veendam ligt al jaren een echt schip afgemeerd. Een binnenvaartschip met de naam 'Eben-Haëzer' (dat betekent: 'Tot hiertoe heeft de Heer ons geholpen'). Het schip ligt daar sinds 1990, maar dus 'op het droge', zoals ze dat in scheepvaarttaal noemen. Dat wil zeggen, niet in het water.

Maar het Veenkoloniaal Museum Veendam heeft nóg een schip. Ook een binnenvaartschip, dat 'Familietrouw' heet. Een mooie naam voor een heel mooi schip. En dat schip ligt wél in het water. Niet bij het museumgebouw, niet eens in Veendam, maar in Nieuwe Pekela. 'Afgemeerd' -en dat is ook weer scheepvaarttaal- voor een heel oud huisje waar vroeger een kapitein in heeft gewoond.

De 'Familietrouw' ligt dus in het water en kan ook echt varen! Ze heeft echte zeilen, maar de meeste keren dat er met het schip gevaren wordt, gaat dat met een motor. Zeilen door de kanalen van de Groninger Veenkoloniën lukt nu eenmaal niet zo goed. Nu niet, maar ook vroeger niet toen er nog heel veel schepen door de kanalen voeren. Op rivieren en meren is zeilen geen probleem, omdat daar meer ruimte is. Een kanaal is voor zeilen te smal.

Deze lesbrief gaat over dat prachtige museumschip de 'Familietrouw'. Maar voordat we je daarover gaan vertellen, moet je eigenlijk eerst iets weten over die kanalen. Die kanalen, waarvan er gelukkig nog veel zijn in de Groninger Veenkoloniën, en waar je vast en zeker al heel wat keertjes langs bent gereden. Op weg naar school, de winkel, de sportclub, naar familie, vriend of vriendin. En waar je steeds over een bruggetje moet om aan de andere kant van het kanaal te komen. Hoe zijn die kanalen hier gekomen? Zijn ze er altijd al geweest? En waarom zijn ze er nu nog?

Op die vragen en nog meer, vertellen we je iets in het eerste deel van deze lesbrief: 'Rechttoe rechtaan: de kanalen'. Het tweede deel -'Ship ahoy!'- gaat helemaal over de 'Familietrouw'. En als je de lesbrief uit hebt, wacht je nog maar één ding: een bezoek aan de 'Familietrouw' natuurlijk! We heten je dan van harte welkom aan boord en met een speciaal 'MonsterMemorandum' kom je van alles te weten en ga je zelf op zoek naar hoe het was om op een binnenvaartschip te wonen.

Vraag 1

Onze taal zit vol woorden en uitdrukkingen die uit de scheepvaart komen. Zoals:

'Het gaat dat bedrijf voor de wind'.
'Ze willen het over een andere boeg gooien'.
'Ik heb mij door de verkoper niet laten afschepen'.

Weet jij wat deze uitdrukkingen betekenen en ken je er zelf ook drie?

Rechttoe rechtaan: de kanalen

Het begin

Het begon allemaal ruim vierhonderd jaar geleden. Het gebied waarin je nu woont -en misschien woont je familie hier al heel lang- zag er toen heel anders uit. In een oud gedicht wordt het 'wild, woest en ledig' genoemd. En dat klopt precies. Er woonden bijna geen mensen, er kronkelde hier en daar een riviertje doorheen, wilde dieren hadden vrij spel en als je er als mens niets te zoeken had, bleef je er weg. Het was er zelfs gevaarlijk, omdat het vol moerassen zat. Het was één enorme vlakte vol veen, veen en nog eens veen.

Maar wat bleek? Als je dat veen droogde, kon je het prima gebruiken als brandstof. Voor een kacheltje, maar ook om er je eten mee te koken op een fornuis. Aan de rand van het moeras stonden hier en daar wat kloosters en de bewoners wisten wel raad met de turf. Voor eigen gebruik, maar ze verkochten het ook aan mensen in de buurt. Die woonden in dorpen of in steden als Groningen. Ja, ze verkochten het zelfs aan mensen die aan de andere kant van de grens woonden, in Duitsland.

Hoe kwam dat gedroogde veen -dat 'turf' wordt genoemd- bij die mensen? Met een schip. Niet door de kanalen, want die waren er nog niet. Het veen werd alleen aan de randen van het moeras gegraven en over de eeuwenoude riviertjes vervoerd. Voor de rest bleven de mensen weg uit het enorme veengebied en hoorde je er niets anders dan het ruizen van de wind door de bomen en struiken, het geritsel van hazen en zwijnen en het getijl van vogels.

Vraag 2

Zoek eens op welke dieren er in een moeras kunnen leven?

Wij willen turf!

Tot het moment, nu meer dan vierhonderd geleden, dat iedereen ineens turf nodig had. Niet eens in ons eigen gebied, maar vooral in het westen van het land. De kanten op van Amsterdam en Rotterdam. Maar ook de andere kant op, naar steden in Duitsland als Hamburg en Bremen. Al die steden groeiden als kool. Iedereen wilde er wonen en ging er ook wonen. Ze kwamen overal vandaan en ze hadden allemaal turf nodig. Voor hun kacheltjes en hun fornuizen.

Maar niet alleen de mensen die in hun huizen woonden, hadden turf nodig. Er kwamen steeds meer bedrijfjes en zelfs al echte fabriekjes, die de turf nodig hadden om hun machines mee te laten draaien. Tegenwoordig gaat dat met olie of gas, maar die bestonden toen nog niet. Zelfs van steenkolen hadden ze nog nooit gehoord. Had je een machine en wilde je die laten draaien, dan had je turf nodig. En waar was die turf te vinden? In dat enorme veengebied, dat daar boven in Nederland, vlakbij Duitsland, lag te wachten om 'aan snee te worden gebracht' (dat is: om afgegraven te worden).

En waar de kloosterbewoners eeuwen lang in kleine hoeveelheden turf hadden gegraven, daar werden de zaken vanaf het begin van de zeventiende groots aangepakt. Met honderden mensen tegelijk werd er van alle kanten van het veengebied begonnen met het graven van kanalen. Waarom? Het veengebied bestond vooral uit moeras. Uit water dus. Hoe raak je dat water kwijt? Door het weg te laten lopen via een kanaal. Met liniaal en potlood werd het gebied in allemaal vakjes verdeeld en langzaam maar zeker verdwenen de struiken en bomen, de veenmeertjes, de heuveltjes en zandverstuivingen onder de schop van de kanaalgraver en veengraver. Wat er voor terugkwam was een strak landschap, met allemaal rechte kanalen waarover de schepen met turf voeren.

Vraag 3

Het Stadskanaal, Anner- en Eexterveenschekanaal en het Oosterdiep (in Wildervank) zijn een paar kanalen die met hand zijn gegraven. Weet je de namen van nog drie andere kanalen die dwars door ons gebied zijn aangelegd?

Alles met het schip

Na de vervener kwam de boer, die het kanaal ook weer gebruikte om er zijn aardappels, suikerbieten en graan over te vervoeren. Dat werd naar de fabrieken gebracht, waar er allemaal producten van werden gemaakt. En die producten moesten naar de mensen in steden en dorpen worden gebracht, waarvoor je dus ook weer schepen nodig had. En dus ook weer dat kanaal. Bovendien kwamen er allemaal mensen in het nieuwe gebied wonen -dat de naam 'Groninger Veenkoloniën' kreeg-, die korte of langere afstanden moesten reizen. De bus en de auto moesten nog worden uitgevonden en zelfs de fiets bestond nog niet eens zo lang. Hoe kwam je dan, als je in Veendam woonde, bij je tante in Ter Apel of je oom in Zwolle? Met een schip. Een 'snikke' heette die en ze was alleen bedoeld voor het vervoer van mensen. En wilde je een pakketje, een krat of een kist laten vervoeren, dat liet je dat doen met een beurtschip. Dat was dus een soort postbode, maar dan vooral voor grote spullen.

Al die kanalen die door de Groninger Veenkoloniën lopen en die keurig netjes op elkaar aansluiten en ook op andere kanalen buiten het gebied, zijn dus heel belangrijk geweest. Zonder die kanalen zou er geen mens hebben kunnen wonen. Want hoe waren ze anders aan de spullen gekomen die ze nodig hadden of die ze juist kwijt wilden? Alles had te maken met transport en dat transport ging over het water, via de kanalen. Pas ná de uitvinding van de auto -en dus ook de vrachtauto- werd het kanaal steeds minder belangrijk. Het transport ging nu over de weg en het kanaal werd vooral gebruikt om er allerlei soorten afval in te lozen. Sommige kanalen werden zelfs weer dicht gegooid om er een autoweg van te maken.

Vraag 4

Op de fotopagina hiernaast zie je drie foto's waarop schepen iets vervoeren. Kun jij van elke foto zien wat dat 'iets' is?

Het kanaal blijft

Gelukkig is aan dat dempen van de kanalen een einde gekomen. Want wat blijkt? De toerist -en dan vooral de watertoerist- vindt die kanalen juist prachtig! Nergens anders in Nederland kun je kilometerslang door een dorp varen en uren onderweg zijn voordat je de laatste huizen achter je laat. Alle oude plannen om kanalen dicht te gooien zijn in de prullenbak gemikt en hier en daar zijn delen van gedempte kanalen zelfs weer open gegraven. In Stadskanaal vaart alweer jaren een snikke en bij de tientallen bruggen en sluizen is het in de zomermaanden een gezellige drukte van plezierschepen die overal vandaan komen. En als je geluk hebt, zie je tussen al die fleurige en kleurige schepen plotseling de 'grand old lady' liggen: de 'Familietrouw'!

Vraag 5

De kanalen worden nu dus gebruikt voor de pleziervaart. Weet jij iets te bedenken waar ze ook voor gebruikt zouden kunnen worden?

Ship ahoy!

De 'Familietrouw' is dus het varende museumschip van het Veenkoloniaal Museum Veendam. Maar ze is niet altijd een museumschip geweest. Ze werd in 1894 op een scheepswerf in Stadskanaal gebouwd en precies honderd jaar later kreeg het museum het schip van de laatste eigenaar als geschenk. Een scheepswerf is een bedrijf waar ze schepen bouwen. Toen de kanalen in de Groninger Veenkoloniën nog druk bevaren werden, had je in bijna elk dorp een scheepswerf. En soms wel meer. Tientallen scheepswerven zijn er geweest, waarvan er nu nog maar eentje over is. Dat is werf Wolthuis in Sappemeer.

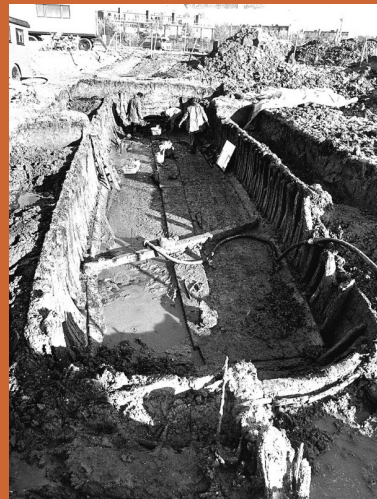

Voordat de mensen staal uitvonden, werden de schepen allemaal van hout gemaakt. Maar dat is lang geleden. Er bestaat -behalve het wrak 'De Zeehond' dat in 1967 op de bodem van de vroegere Zuiderzee werd gevonden- niet één origineel houten binnenvaartschip meer. Bij welke werf in Stadskanaal de 'Familietrouw' precies is gebouwd, weten we niet. Wat we wel weten is dat schipper Harm Dost uit Wildervank in 1894 het schip heeft laten bouwen.

De 'Familietrouw' is een binnenvaartschip. Heb je dan ook buitenvaartschepen? Jazeker, alleen noemen we die niet zo. Die noemen we 'zeeschepen'. Met een binnenvaartschip vaar je op rivieren, kanalen en meren (hoewel er vroeger ook wel schippers waren die er mee de zee op durfden te gaan), en met een zeeschip dus op zee. Dat kan naar Engeland, Scandinavië of Spanje zijn, maar er waren vroeger ook heel wat kapiteins in de Groninger Veenkoloniën die helemaal naar Zuid-Amerika voeren met hun schip!

Toen de 'Familietrouw' klaar was, kreeg het van Harm Drost de naam 'Geertje'. Dat was ook de naam van zijn vrouw. Harm en Geertje bleven tot 1910 varen op het schip en verkochten het toen. Op een goed moment was de familie Witvoet uit Nieuw-Amsterdam eigenaar en zij gaven het schip de naam 'Jacoba'. De volgende eigenaar -de familie Schonewille- veranderde die naam in 'Familietrouw'. Sindsdien is het schip nooit meer anders gaan heten.

Vraag 6

Waar denk jij dat de naam 'Familietrouw' vandaan komt?

Die familie Schonewille bestond uit een vader, een moeder en maar liefst zeven kinderen. Die woonden allemaal op het schip, in ieder geval toen de kinderen nog klein waren. En de volgende eigenaar, de familie Muskee, was ook al zo'n groot gezin en woonde óók met z'n allen op de 'Familietrouw'. Aan dat wonen met een hele familie als een kluitje op elkaar kwam in 1957 een einde. Het schip werd toen verkocht aan schipper Veen uit Zwolle. Die handelde in zand en grind en gebruikte de 'Familietrouw' alleen maar om er wat van zijn handel in op te slaan. Varen deed het schip niet meer.

De 'Familietrouw', dat prachtige schip dat op alle kanalen, rivieren en meren in Nederland had gevaren, lag daar stil aan een kade in Zwolle en roestte langzaam maar zeker weg. Een mast zat er al lang niet meer op en ze leek ook verder helemaal niet meer op het trotse zeilschip dat ze ooit was geweest. Schipper Veen verkocht haar uiteindelijk aan een sloper, waar ze aan stukken zou worden gezaagd.

Vraag 7

Stel je voor dat ze de 'Familietrouw' hadden gesloopt. Weet jij wat ze dan met dat oude ijzer hadden gedaan en wat ze tegenwoordig nog steeds met oud ijzer doen?

Gelukkig is dat nooit gebeurd. Een mijnheer Wessel Ploeg (op de foto hiernaast is hij de tweede persoon van links) zag het schip in 1976 liggen bij de sloper en kocht haar. Om haar te redden en in oude glorie te herstellen. Dat is hem prima gelukt en toen de 'Familietrouw' -want zo bleef ze heten- weer helemaal klaar was, ging Wessel Ploeg er voor zijn plezier mee varen. Er kwam zelfs weer een mast en zeilen op, maar ze kon ook varen met het stokoude motortje dat voorin onder het dek van het schip een plaatsje heeft. Wessel Ploeg en zijn gezin hebben er jarenlang plezier van gehad en toen hij was overleden heeft de familie het schip aan het Veenkoloniaal Museum gegeven. Want zo had Wessel Ploeg het gewild. Dat het een museumschip zou worden en dat het zou blijven zoals het was.

Vraag 8

In de scheepvaart -dat heb je al gemerkt- wordt een heel eigen taal gesproken. Ga je met de fiets naar links, met een schip ga je naar bakboord. En sla je rechtsaf, dan ga je naar stuurboord. Een keuken heet een kombuis, een stuk touw een schoot, een raam een patrijspoot en de vloer het dek.

Zoek eens op wat deze drie woorden betekenen?

1. Kajuit
2. Reling
3. Oorlam

Wonen op de 'Familietrouw'

Hoe was dat nou: wonen op een schip als de 'Familietrouw'? Zoals je hebt gelezen woonden ze soms wel met negen mensen aan boord! Een vader, moeder en zeven kinderen. Kun je je dat voorstellen? Dat moet een heel gedrang zijn geweest. in dat piepkleine roefje (scheepvaarttaal dat 'woning' betekent) onder het dek van het schip. En dat was het ook. Maar zodra de kinderen wat groter werden, gingen ze vaak wonen bij familie op de wal. Al was het maar omdat ze naar school moesten.

Vroeger waren kinderen niet verplicht om naar school te gaan. Dat veranderde in 1898 toen er een Leerplicht kwam. Maar die gold weer niet voor schipperskinderen, omdat die altijd onderweg waren. Om daar wat aan te doen, werden er vanaf 1915 schippersinternaten opgericht. Daar gingen de schipperskinderen naar school en daar konden ze ook wonen. Maar dat kostte veel geld. De meeste schippers hadden dat geld niet en daarom stuurden ze hun kinderen naar ooms, tantes, opa's en oma's, die gewoon in een huisje woonde in een dorp of stad.

Vraag 9

Zou jij dat leuk vinden? Als kind jarenlang vijf dagen van de week in een internaat zitten en alleen in de weekenden en vakanties op het schip thuis te zijn?

Maar het gebeurde ook vaak dat de kinderen alleen maar naar school gingen in het dorp waar ze toevallig toch met het schip waren. Je kunt je voorstellen dat er dan van leren dus niet veel terecht kwam. Steeds weer een andere school, steeds weer andere kinderen en soms dagen dat je onderweg was met het schip en helemaal niet naar school ging. Van verhalen van kinderen van de familie Schonewille weten we dat die nooit echt goed hebben leren lezen en schrijven.

Verder ging het er aan boord van de 'Familietrouw' allemaal heel eenvoudig aan toe. Je sloep als sardientjes dicht tegen elkaar aan in een heel klein bed en je waste je 's morgens met water uit het kanaal. Gekookt werd er op een mini-fornuisje en de maaltijden waren absoluut geen heerlijke rijstschotels of uitgebreide vier gangen menu's. Kleding ging heel lang mee en werd net zo lang gerepareerd tot het er als een lappendeken uitzag. Het jongste kind droeg de broek of jurk die ooit van zijn oudste broer of zus was geweest en de oudste kreeg de afdankertjes van vader of moeder. Opgelapt en wel en je was er nog blij mee ook.

Vraag 10

Geen rijsttafel en gebraden gans dus op de schipperstafel. Wat denk jij dat er als avondmaaltijd wél op tafel stond? En als ontbijt?

Waren de kinderen vroeger ongelukkig aan boord van de 'Familietrouw'? Dat zou je misschien denken, omdat ze niks hadden. Niets van wat jij nu allemaal hebt. Maar ze wisten niet beter en waren blij met het weinige dat ze hadden. Als het droog was hoefden ze niet onder het dek in het roefje te blijven en konden ze over het hele schip spelen. Natuurlijk moesten ze uitkijken dat ze niet in het water vielen, maar als schipperskind letten ze daar goed op. En als het schip ergens bij een akker lag om bijvoorbeeld aardappels te laden, renden en buitelden ze alle kanten op en lagen 's avonds uitgeput in hun kooien (scheepvaarttaal voor 'bedden').

Als je na deze lesbrief de 'Familietrouw' gaat bezoeken, kom je nog veel meer te weten over hoe het was om in een binnenvaartschip te wonen. Je kunt dat in het echt zien hoe kinderen zoals jij leefden in de tijd toen je opa en oma nog kinderen waren.

Monster je ook aan voor de 'Familietrouw'? (scheepvaarttaal voor 'Zien we je binnenkort?')

Colofon

De lesbrief 'Schip vol verhalen: de Familietrouw' is een initiatief van het Veenkoloniaal Museum Veendam en kwam mede tot stand dankzij een financiële bijdrage van het Museumhuis Groningen.

Tekst lesbrief: Fred Ootjers / Miriam Nooi

Tekst docentenhandleiding: Miriam Nooi

Vormgeving: Fred Ootjers

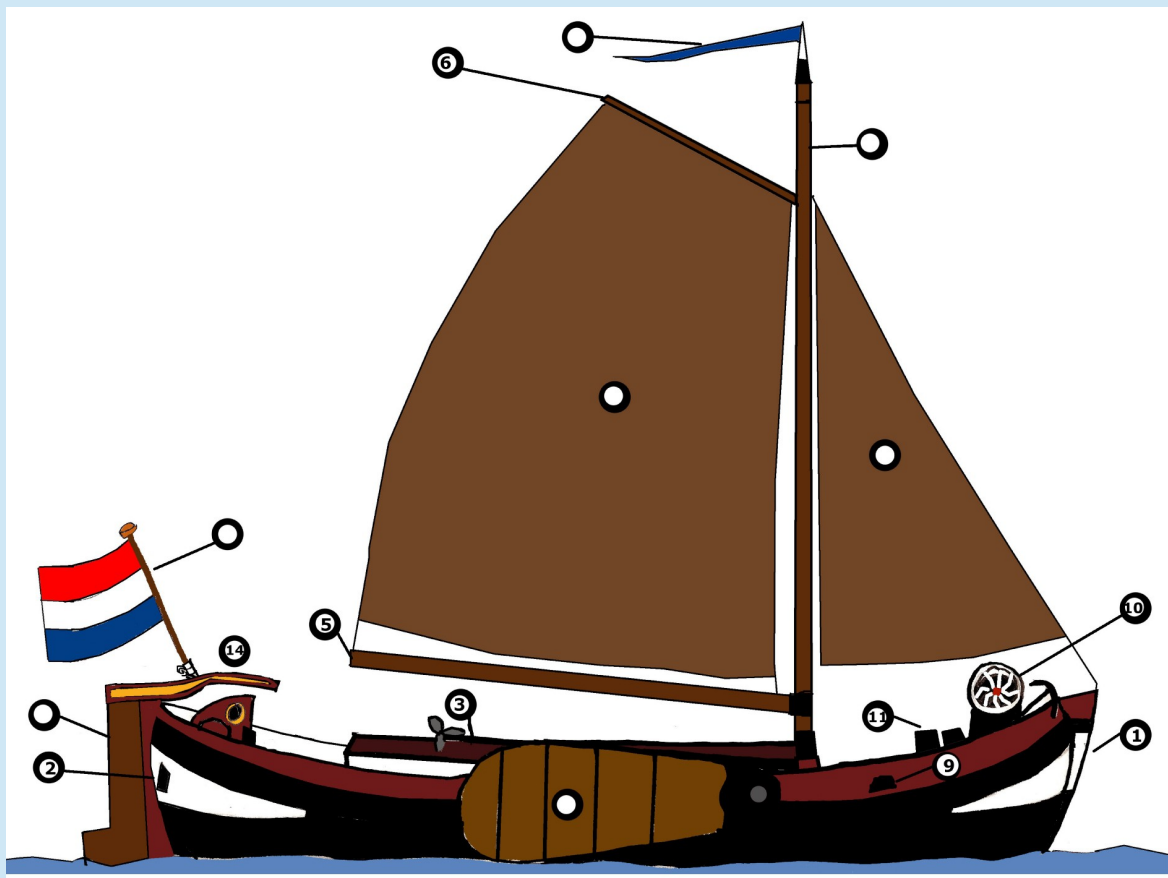
Literatuur: bibliotheek en documentatiearchief Veenkoloniaal Museum Veendam

Foto's: beeldarchief Veenkoloniaal Museum Veendam; internet

Copyright: Veenkoloniaal Museum Veendam 2015

Bonusvraag

De meeste onderdelen van een schip hebben namen die alleen maar voor schepen worden gebruikt. Ook weer scheepvaarttaal dus. Zo spreekt de schipper over een boeg, een gaffel, een helmhout en een giek. Op de afbeelding van de 'Familietrouw' hier boven zie je rondjes met een cijfer er in. Het cijfer hoort bij het woord zoals je die in het rijtje tegenkomt. Maar sommige rondjes hebben geen cijfer. Weet jij welk cijfer uit het rijtje in welke rondje hoort? En weet je ook waar al die onderdelen voor werden gebruikt?

1. Boeg	9. Spuigat
2. Achtersteven	10. Ankerlier
3. Laadruim	11. Bolder
4. Mast	12. Zwaard
5. Giek	13. Vlaggenstok
6. Gaffel	14. Helmhout
7. Wimpel	15. Roer
8. Zeilen	